

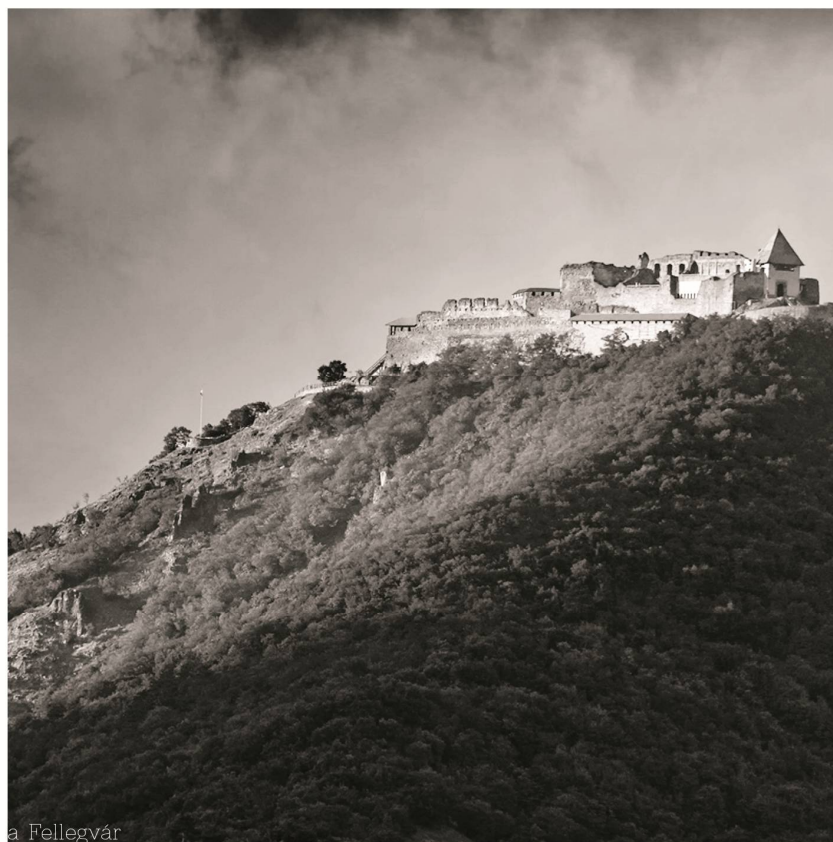
TRANSPARENS NÉZETEK
- A VISEGRÁDI ÜVEGMŰHELY -

SCHLEINING PETRA

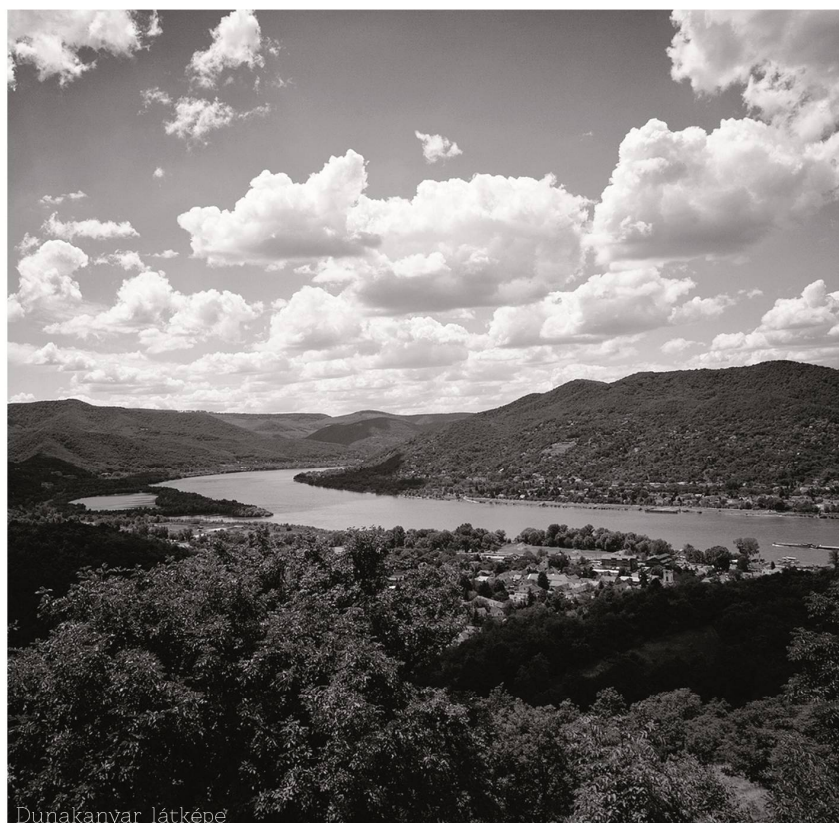
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
POLLACK MIHÁLY MŰSZAKI ÉS INFORMATIKAI KAR

ÉPÍTŐMŰVÉSZA II. ÉVF.

Témavezető:
Kovács-Andor Krisztián dr.
egyetemi docens

a Félegvár

Dunakanyar látképe

Tartalomjegyzék:

I. kötet

- Bevezetés 01_ 5. oldal
- I. Visegrád rövid története 6. oldal
- II. A késő középkori Visegrád építészeti maradványai, kutatási eredményei 8. oldal
- III. Az üveg története, a középkori üvegművesség 10. oldal
- IV. A visegrádi üvegműhely történeti háttere 13. oldal

II. kötet

- Bevezetés 02_ 20. oldal
- I. Eladható kultúra 21. oldal
- II. Holt műemlékeink konzerválása 23. oldal
- III. Transzparens nézetek: a visegrádi üvegműhely 27. oldal
 - VIII. 01. A hely 30. oldal
 - VIII. 02. Az idő 31. oldal
 - VIII. 03. Az anyag 37. oldal

Bevezetés_01

"Visegrád, ahol az emberi alkotásokat és a természeti szépségeket harmóniába fonta az idő, Visegrád, ahol az építészeti és a természeti értékek hosszú évszázados együttélésének szépségét érhetjük tetten." Olvashatjuk a hangulatkeltő bemutatkozást a Visegrád és Környéke Turisztikai és Marketing Egyesület megfogalmazásában. Számomra ez a kezdőmondat jól leírja azt milyen is Visegrád, történeti emlékekben gazdag, szép természeti környezetben fekvő kis város, a megfogalmazás viszont már-már émelyítő, és ez az a hangulat, melyet nem tudok nem Visegrádhoz társítani. Talán jól gondolom, hogy Visegrád azok közé a magyarországi városok közé tartozik, amelyről mindenkinek van egy jól körvonalazódott kép/érzés a fejében. A dunai panoráma a Fellegvárból, egy gyerekkori osztálykirándulás, a panoptikum, a Herkules-kút a királyi palota udvarán, építésznek a Turányi Gábor és Földes László tervezte Erdei iskola stb. Az én fejemben is hasonló emlékképek éltek Visegrádról, azonban maga a város, az ott uralkodó hangulat rejtve maradt. Nem volt előttem egy Duna parti kép, a templom, a fő utca. Csak az élt élénken a tudatomban, ami megtervezett, megrendezett pusztá marketing. Tehát ahogy a visegrádi Turisztikai és Marketing Egyesület megpróbálja eladni a várost, akár hihető is, sőt kisebb szépséghibákkal igaz is. Egy ilyen szépséghiba a városi szövetbe ékelődve a középkori üvegműhely romjai. Tervemmel és dolgozatommal is javaslatot teszek ennek a csorbának a kiküszöbölésére, valamint szükségszerű kérdéseket teszek fel, és próbálok megválaszolni korunk műemlékvédelmi gyakorlatával kapcsolatosan, Visegrádi példákon keresztül. A továbbiakban a dolgozat ezen első kötetében Visegrád város történeti áttekintésén túl, a középkori üvegekről, és magáról a tervezés apropójául szolgáló üvegműhelyről szeretnék világosabb képet festeni.

I. Visegrád rövid története

Visegrád városa a magyar történelem, régészet és műemlékvédelem egyik emblemikus helyszíne, egy város, ahol másfél évszázad óta folyamatosan zajlanak ásatások, és helyreállítások. Dolgozatomnak ebben a rövid fejezetében szeretnék egy rövid áttekintést adni Visegrád múltjáról, arról, hogyan vált az idők folyamán királyi székhelyből Magyarország élő múzeumává.

Visegrád kedvező adottságai és kulcsfontosságú stratégiai szerepe miatt a 14. század első harmadában vált a Árpádok "utazó királyságának" egyik állomáshelyévé, ezzel megkezdve felemelkedését addigi polgárvárosok sorából. A történelmi idők során kelták, germánok, rómaiak, avarok, magyarok lakták a Dunakanyar térségét. A rómaiak Nagy Constantín idején építették a Sibrik-dombon a Ponts Novatus nevű castrumot (erődöt), mely a Duna menti limes legjelentősebb építménye volt. A város több helyén is láthatunk római emlékeket, így őrtorony maradványokat Szentgyörgypusztán, valamint egy 330 körül épülhetett erőd maradványait a Gizella-majornál. A honfoglalás idején a mai Visegrád környéki területek Árpád fejedelem testvérének, Kurszánnak lett szállásbirtoka. Az első, latin nyelvű oklevél 1009-ben említi Visegrádot, mely az okirat szerint magas várat jelent. Visegrád első vára a római kori castrum-ra épült, annak köveinek felhasználásával, azonban ez a vár a tatárjárás idején elpusztult. A ma is álló várrendszert IV. Béla és felesége Mária királyné kezdte el építtetni az 1250-es években, ennek részei a 328 m magas hegyen álló Fellegvár, a Várhegy alatti dombon az Alsóvár, a Duna parton pedig a Vízibástya.

Visegrád addigi történetében nagy változást 1323-ban I. Károly székhelyének Temesvárról Visegrádra való átköltöztetése jelentett. A Duna-parti hospes-településből egyszerre uralkodói igazgatási központ vált. A magyar igazságszolgáltatás központja, a curia regia Visegrádon működött, az ezzel járó hiteleshely vezetése a királyi kápolnaispán feladata lett, s így a királyi kápolna intézménye hiteleshelyi, majd politikai funkciója mellett szakrális központ is lett. Ez a funkció mindig a királyi rezidencián működött, még ha ez nem is esett egybe a fővárossal (Buda). Visegrád tehát azzal, hogy a bíróságok és a kápolna állandó székhelyévé vált, egyben a király fő lakóhelyévé és az ország igazgatási székhelyévé is vált. Ezen funkciók Visegrádra mint állandó helyre telepítése vonta maga után, hogy az addig kicsi hospes-település királyi várossá vált. Kiváltságokat kapott, önállóan működő városi tanáccsal rendelkezett, határai kiterjedtek, közházai épültek. A 14. századba az addigi ambuláns királyi

udvar végleg megállapodott, azonban Visegrád - főleg gazdaságföldrajzi helyzetéből adódóan - mégsem vette fel az ország, minden funkciót betöltő egyedüli fővárosának szerepét. A főváros Buda maradt, ugyanakkor a két város - a királyi rezidencia és a főváros- duális viszonya egészen az Anjou-korig fennmaradt. Visegrád az Anjou-korban mindvégig, sőt egészen a 15. század elejéig királyi székhely maradt, az udvar elköltözésével azonban a település fejlődése megtört. Városi intézményei tovább működtek, egészen a Mohácsig kimutatható oklevéladó és hivatali tevékenysége, de a város lélekszáma folyamatosan csökkent. Visegrád még Mátyás törekvései idején sem volt összevethető az Anjou-kor tevékeny, gazdag időszakával. Múlóban lévő befolyását a 15. század elején Buda, mint királyi rezidencia és a főváros egyesülése pecsételte meg. Visegrád építészetileg egyik fénykorát Mátyás király uralkodás alatt érte meg. A király nagyszabású építkezésekbe, felújításokba kezdett: kialakult a késő gótikus részletekkel gazdagított palota együttes. E virágzás a török időkig tartott, amikor is az ország minden tájához hasonlóan óriási hanyatlás és pusztítás vette kezdetét. A várért és városért folytatott harcokban Visegrád szinte teljesen megsemmisült.

A település újbóli fellendülése a XIX. században kezdődött el: a dunai gőzhajózás megindulásával, amikor is a Dunakanyar, a Pilis-Visegrádi-hegység kedvelt kirándulási célpontja lett a fővárosból induló túrázóknak. Erre az időre tehető a régészeti feltáró munkák kezdete is, Viktorin József szlovák származású plébános ösztönzésére indul meg a romok feltárása és a műemlékek helyreállítása, amely munkában a kor legnevesebb régészei - köztük Schulek János – vettek részt. Ma Visegrád a hazai és nemzetközi turizmus kedvelt célpontja, többek között mivel az ország egyik leglátogatottabb üdülőkörzetében, a Budapesttől északi irányban, a környező hegyvidék festői környezetében fekvő Dunakanyarba található. Noha lakóinak száma alig 1700 fő, és ezzel az ország egyik legkisebb városa, közel félmillió vendéget fogad egy évben, ami nem csak hazai, de nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szám.

II. A késő középkori Visegrád építészeti maradványai, kutatási eredményei

Minden, ami ma a középkori Visegrád megjelenéséről és anyagi kultúrájáról tudható, a régészeti-műemlékvédelmi kutatások eredményeként került napvilágra a törmelékrétegek alól. A várost a 19. századi várkutatás fellendülése és a 20. század elején elinduló királyi palota ásatai után csak a második világháború után kezdték kutatni. Történeti adatainak első rövid összefoglalója az említett műemlékek feltárásával párhuzamosan 1868-ban jelent meg. A 19. század végén jelent meg az egykori visegrádi plébános, Viktorin József rövid történeti ismertetése a várról és a városról. A királyi palotára az írott források elemzését és több helyszíni próbálkozást követően Schulek János (1872–1948) bukkant rá az 1930-as években. A helytörténeti adatok gyűjtése, és a városi ásatások megindulása után az 1970-es évek történeti kutatásai, különösen az Anjou-kori hivatalnoktörténeti, majd a királyi rezidenciakutatás eredményei hívták fel a figyelmet Visegrád város történeti jelentőségére. A II. világháborút követő munkálatok során készített kútrekonstrukció-sorozatával itt vitte tőkélyre a tudományos alapokon álló kőrestaurálást Szakál Ernő (1913–2002). A visegrádi régészeti és történeti kutatások folytatását tekintve az 1970-80-as években a város régészeti munkálatainak irányítását Szőke Mátyás vette át. Hozzá az 1990-es években Buzás Gergely csatlakozott, aki a királyi palota ásatai sorát különítette el a palota felépítésénél korábbi, városhoz tartozó épületmaradványokat.

A városkutatás fellendülése elsősorban a megélénkülő építési kedv, és az ezzel járó megelőző feltárások tették lehetővé, de minisztériumi, NKA, és KÖH támogatások is segítették. Az ásatások lassan háromnegyed évszázada sosem szünetelnek a területen, ahol jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi "részlegének" már negyedik régészgenerációja dolgozik töretlen lelkesedéssel, többek között: Gróf Péter, Gróh Dániel, Kovács István, Mészáros Orsolya, és Szőke Mátyás. Munkájuk, ásataik során számos középkori lakóházat kutattak. A felszínre került nagymennyiségű adat egyre jobb lehetőségeket nyújt a 13–16. századi település topográfiájának, és egykori építészeti képének rekonstrukciójához. A város több pontján azonosíthatóvá vált egy 13. század végi, 14. század eleji faházakból álló hospes település. A legtöbbet az Anjou- és Zsigmond-kor rezidenciális városának sokszínű építészeti képéről tudunk meg a kutatás jóvoltából. A királyi palota és az alsóvár között, valamint a palota és a ferences kolostor alatt több jelentős méretű udvarház maradványai is a felszínre kerültek. A palota alatt és környékén, valamint a Fő utcának a mai városközpontba

eső részén 14–15. századi faházak is feltárássra kerültek. Kiemelkedő e korszakban és a 15. század végén is a kézműipar kiemelkedő szerepe a városban: a legtöbb ásatás jelentős műhelyeket: csontmegmunkáló-műhelyek, ötvösműhely, és kiváltképpen egy üveghuták hozott a felszínre. A dolgozat témájául szolgáló üvegműhely romjai a mai Rév utca zónájában a középkori település legsűrűbben beépített régiójában találhatóak. Feltárását Mészáros Orsolya és Szőke Mátyás végezte. Itt említeném meg, hogy sajnos a lelőhely jövőbeni sorsa a mai napig megoldatlan.

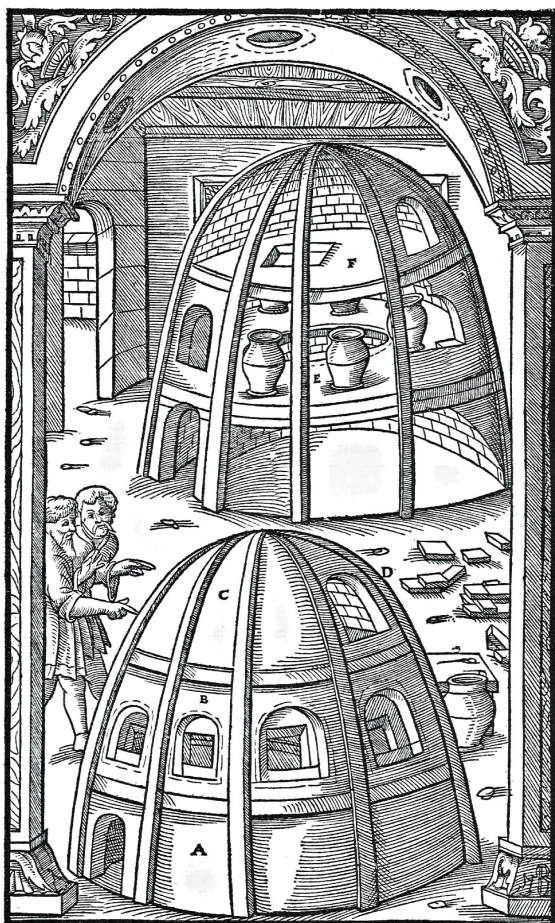
Az elmúlt évtized kutatásainak köszönhetően mára viszonylag teljes képpel rendelkezünk a korábban szinte ismeretlen kora Árpád-kori, 13. és 14–15. századi település szerkezetéről. Ezen kutatások eredményeként ma Visegrád az egyik legátfogóbban ismert hazai középkori lelőhellyé vált, és beigazolódott a tudományos kutatásnak önmagán túlmutató, a közművelődésben és az idegenforgalomban megmutatkozó kézzel fogható haszna is.

III. Az üveg története, a középkori üvegművesség

Az üvegműhely funkciójából adódóan, fontosnak tartottam részletesebben megismerkedni magával az üveggel is. Az üveg használatra kész feldolgozása sok ezer éves múltra tekint vissza. A Föld őskorában tulajdonképpen a természet alakította ki az üveget ott, ahol az üveg nyersanyagai (a homok, a szóda és a mész) együttesen adottak voltak, például vulkánokban, s ahol a magas hő hatására lávaszerűvé összeolvadtak, és a Föld felszínére ömlöttek. Ez a természetes üveget nevezzük: *obszidiánnak*. Melyet láva- vagy achátüvegnek, vulkáni üvegnek is szokás nevezni. Fekete, barna, szürke, zöldes, vöröses, kékes színben fordulhat elő. Színe a jelenlévő szennyező-anyagoktól változik. A vas és a magnézium, jellemzően feketére, barnára vagy szürkére színezi. A legfiatalabb természetes üveg izlandi vulkánokból származik, és kb. 20 000 éves.

A mesterséges üveggyártás kezdetéről több legenda is szól. Egyesek szerint az üveget a zsidók találták fel, amikor egy nagy erdőtűz után a hamu és a homok összeolvadásából üvegszerű anyag jutott a birtokukba. Idősebb Plinius szerint a föníciaiak egy szerencsés véletlen folytán jutottak az üvegekészítés titkához. A nátron-szódát szállító föníciai hajósok egy vihar elől menekülve partra szálltak, ahol tüzet gyújtottak. Az edényeiket szódadarabokkal támasztották alá, mely a nagy tűzben a parti homokkal üveggé olvadt. A legutolsó kutatási eredmények szerint azonban az üveg első előfordulási területe Nyugat Ázsia Mezopotámia területe. Megjelenési ideje az i.e. 5. és 4. évezred, felhasználásának formája üveges máz, kő- és égetett-agyag alapú gyöngyökön. Az akkori üveg keveréke homokból, mészből és szódából állt, színezésére, a réz és olvasztott malachit-érc szolgált, melyet magas hőmérsékleten olvasztottak össze. Az üveggyártás további fejlődésében nagy ugrást jelentett az ie. 1. században felfedezett fűvópipa, melyet feltehetőleg egy egyiptomi mester készített. A fűvópipa alakja, mérete az eltelt évezredek alatt alig változott. Ezzel a módszerrel készített üvegtárgyak fala vékonyabb és egyenletesebb lett. Az egyiptomi Tirus, Szidon és Alexandria üvegkereskedelme híressé vált, ők szállították Rómának az üveget, s a technológiát is. Rövid idő múlva az első római huták is megkezdték a termelést. Megszületett a nagyobb szériában való üveg-előállítás, s az új technika segítségével kialakulnak az elsősorban folyadék tárolására alkalmas edények. Ebben az időben a fűjt üvegek agyagforma segítségével készültek, mivel a formába fűvott üvegek a pipa felhasználásával szinte egy időben jelennek meg.

A 7. és 8. század között a Földközi-tenger partvidékén megszületik az iszlám birodalom, mely Afrika partjaitól Spanyolországig terjed. Üvegművészetében két korszakot különböztetünk meg. A korai korszakra, amely 661-750 közötti időre tehető, a használati edények készítése a jellemző, míg a második korszakra, mely 1258-ig tart a díszüvegek előállítása volt a meghatározó. A korszak technológiája a vésés, hullámzó és geometrikus motívumokkal pl. méhkasforma, amelynél félgömb alakú mélyedések kerülnek egymás mellé, ezt az eljárást főként kancsók, tálak, poharak készítésekor alkalmazzák. A 13. században Velence az üveg előállításában magához ragadta a vezető szerepet, új korszak kezdődött nemcsak a díszüveg, hanem a táblaüveg gyártásában is. Európa különböző országaiba az észak-galliai és a Rajna vidéki frank huták területéről áramoltak szét az üveggéztők, és hozták létre az ún. kolostori üveghutákat, hiszen ebben az időben az üvegművesség – mint a művészetek általában – szintén a kolostorokhoz kötődött. Az üveghuták a kolostorok szomszédságában létesültek, a templomok egyre növekedő igényeinek kielégítésére termelve teremtették meg a középkori üvegyártás alapjait. Előtérbe került a színes ablaküveg készítése, s felvirágzott az üvegfestés művészete. Az ablaküvegek előállítása mellett nagy figyelmet szenteltek az öblösüveg készítésének is.

Magyarországon a német-cseh mintára az ún. erdővidéki, majd a szerzetesi üvegműhelyek alakultak ki először, s ezeket követték az uralkodói-főúri, uradalmi, illetve bányavárosi huták. Ezt az elméletet a pásztói ásatások során feltárt 12. századi üveghuta is bizonyítja, mely keletkezési idejét tekintve az egyik legkorábbi Európában. A pásztói gyártást a helyi kedvező környezeti és alapanyag feltételek mellett, a 12. század elején a bencés szerzetesek folytatták, de az 1190-ben itt megtelepedett ciszterek is használták a műhelyt kb. 1230-ig, ugyanis az épület feltételezhetően ekkor égett le. A huta két helyiségből álló, nyitott fedélszékes, ácsolt tetőszerkezetű objektum lehetett. Ezt az elméletet támasztja alá a 2004-ben feltárt a visegrádi üvegműhely is.

Az üvegműhely romját felette a vedőtetővel az utcáról fotózva

Rév utca 5. -a terület utcafrontja-

IV. A visegrádi üvegműhely

Visegrád központjában fekvő Rév u. 5. szám alatti telek régóta csigázta a régészek érdeklődését, tudhatjuk meg Mészáros Orsolya dokumentációjából. Az ebben a fejezetben ismertetett üvegműhely, a fent említett Mészáros Orsolya, Szőke Mátyás, és a falkutatást végző Bozók Lajos által végzett feltérési munkán, és annak dokumentációján alapszik. A munkálatokat 2004 augusztusában kezdték, az évtizedek óta elhagyatottan álló, romos épületet rejtő, növényzettel sűrűn benőtt telken. Az egykor a területen álló lakóházzal a leégése után derült ki, hogy falai középkori eredetűek, mi több: nyugati és északi fala szinte teljes egészében a középkorban épült. A ház ezek után műemléki védelmet kapott. A 2004-es feltérést az tette lehetővé, hogy az épületet megvásárolták, és az új tulajdonosok építkezési szándékai lehetőséget teremtettek arra, hogy a telken Mészáros Orsolya csapata kutatást végezhesen. Fő céljuk első sorban a romos épület vizsgálata, és - anyagi lehetőségeikhez mérten - környezetének feltérképezése volt. A kutatás tovább haladásával kiderült, hogy a föld olyan jelentős lelőhelyet rejt, melynek gondos feltérása hosszú éveket fog igénybe venni.

A Rév utcai telek 1700 m²-ével meglehetősen nagy alapterületű, s az üvegműhely mellett egy másik középkori épület romjai is megtalálhatóak rajta. A későbbi ásás pedig még további két épületet hozott felszínre. A feltérést nehezítette, hogy "a mai település annyira pontosan követi az egykori várost, hogy szinte képtelenség nagyobb felületben bontani. Noha Visegrád falusias településszerkezete jóval tágabb lehetőséget nyújt erre más városokhoz képest, a település középkori topográfiájáról így is keveset tudunk. Kertek végében, gyümölcsfák között, családi házak bővítésekor, szuterén vagy úszómedence kialakításakor nehéz komolyabb régészeti objektumot feltérni. A Rév u. 5. sz. telek teljes felületének feltérása (vagy legalábbis ennek lehetősége) ezért is kecsegtetett sok újdonsággal."¹ A kutatást végzők szerencsésnek érezhették magukat, hiszen a feltérás első napjain a telek hosszában húzott észak-déli irányú kutatóárokban épületfalak és üvegtöredékek tömkelege került elő. "A kutatóárkot és az első szelvényeket a romos épületen kívül, attól északra nyitottuk, ahol egy középkori útfelület részlete, egy faszerkezetű ház alapjai és egy kőház maradványai kerültek elő. A szabályosan rakott útfelület a telek bejáratánál húzódott kelet-nyugati irányban. Mivel a Rév utca helyén a középkorban épületek álltak, lehetséges, hogy ez az utca töltötte be a mai Rév utca szerepét.

¹ MÉSZÁROS Orsolya- A késő középkori Visegrád város története és helyrajza- Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum; Visegrád 2009

Délről közvetlenül a köves útburkolat mellett állt a fászerkezetű ház. A ház pusztulási rétege alapján kiterjedését csak részben tudtuk megállapítani: körülbelül 8 méter hosszú volt, szélességét nem ismerjük."² Ettől az épületmaradványtól 13 méterre, délre áll a telek főszereplője, a romos ház, mely a régészeti kutatások alapján üveghutának (üvegműhelynek) adott otthont. Ettől az épülettől keletre is feltártak egy harmadik középkori kőépületet, melynek falcsontjai ma is láthatók. Mészáros Orsolya és csapata a teleknek ezen a keleti részén nem folytattak további kutatást.

Ház sok üveggel, így fogalmaz a kutatás vezetője az üveghuta feltárásáról. A bő egy hónapig tartó, feszített tempójú feltáró munka során sikerült a régészeknek majdnem az egész házat megkutatni. Romok között nőtt fák, bokrok eltávolítása, valamint a törmelékek elhordása után, a régészek barokk és 20. századi falakat választottak szét, és határozták meg periódusaikat. Ezután a tisztítási folyamat vette kezdetét, a dokumentálás után a 20. századi falak mindegyikét, és néhány barokk válaszfalat is elbontottak. Csak ezen munkafázisok után vált tisztává, hogy milyen páratlan lelőhelyet takar a föld, ám lassan kibontakozott az eredeti középkori épület. A 20. századi padlószint mélyítése folyamán, a középkori járószint keresése közben a kutatók folyamatosan vöröses földbe, téglába ütköztek. Ez kezdetben " barokk maradványnak tűnt, de az alaposabb megfigyelés mást mondott: a téglák szabályosan helyezkedtek el, azok a téglahasábok pedig, melyek nem ültek szilárdan a helyükön, különösek voltak: kisméretűek, keskenyebbik végükön vastagon rárakódott üvegolvadékkal."³ Ez a felfedezés jellegzetesen üveghuták téglafelépítményéről árulkodik. A téglák között számtalan üvegtöredék került elő, valamint a téglaburkolatú padozaton másodlagosan ráépített üvegolvasztó kemencék alapjait, körülöttük olvasztótégely-darabokat, törött üvegtárgyakat, és olvadékokat fedeztek fel. Mindezek tudatában a régészek számára világossá vált az épület funkciója: nagy jelentőségű középkori üvegműhelyre bukkantak.

Minél tovább haladtak a munkálatok, a kutatók előtt egyre inkább feltárult az üvegműhely hajdani formája, és története. A feltárt középkori rom a 14 században épült, a 15 század második felében működhetett hutaként, és valószínűleg Mátyás udvarának megrendeléseit szolgálta. A török háború alatt K-i és D-i fala nagymértékben elpusztult, és a másik két falhoz a 18. században két lakóépületet emeltek, melyek a 19. században összeépültek. Egészen a 20. századig ebben a formájában használták a házat, míg le nem égett.

^{2,3} MÉSZÁROS Orsolya - Középkori meglepetés Visegrádon 2009 /http://www.magyar-muzeumok.hu/tema/151_/
Visegrád 2009

Így érünk el egészen 2005-ig, amikor is megkutatták a területet, és rátaláltak erre az igen értékes leletre. A továbbiakban a dolgozat témájául szolgáló üvegműhely romjait, azok állapotát ismertetném, Mészáros Orsolya dokumentációja alapján.

"Az eredeti középkori épület 29×10 méter nagyságú volt, 130 cm vastag falakkal négy helyiségre osztva. A helyiségek mindegyikébe kelet felől ajtó nyílt rézsűsen kifelé szűkülő nyílásokkal, küszöbkövük és szárkövük több helyen megmaradt. A ház nyugati oldalán egyetlen ponton nyílt csak ajtó, mely az épület északnyugati sarkához épített, vékony falú toronyba vezetett. Ennek szerkezete szoros hasonlóságot mutat a királyi palota árnyékszéktornyával, így ezt is ekként értelmeztük. Méreteit tekintve ($3 \times 3,5$ méter, több mint 4,5 méter mély aknával) valószínűleg hosszú évekig tehetett jó szolgálatot. Szeméttárolóként is használták: az üveghutáknak rengeteg téglahasábját találtuk meg, ide dobták, miután megfelelő időközönként újraboltozták a kemencéket. Szintén a torony szerkezetéből ítélve egyébként a ház emeletes lehetett. Az épületnek rendkívül magasan és jó állapotban maradt meg a nyugati felmenő fala: a középkori padlószinthez képest néhol 3,5-4 méter magasan áll ma is, bár nem eredeti vastagságban: külső síkját elbontották. A ház a középkortól kezdve voltaképpen mindvégig lakott volt, keleti oldala elpusztult ugyan, de nyugati és északi falát az újkorban felhasználták, sőt még a 20. századi háznak is részét képezte. "⁴

Az épület feltételezhetően a 14-15. században élte fénykorát, de korábbi periódusai is lehetettek, ugyanis a kutatók bizonyos helyeken a téglaburkolatú padozat alá mélyítve korábbi padlószinteket találtak. Az épület 14. századi funkciója nem ismeretes, de kiképzése és nagysága miatt gyaníthatóan valamely magas rangú személyé lehetett, aki a magyar városrészben birtokolt házat. Később mint már korábban említettem, az Anjou királyok velencei hadjárata után olasz mesterek alapítottak Magyarországon üveghutákat, valamint Mátyás udvarában már velencei üvegtárgyakat használtak. Visegrád mivel királyi székhely volt, nem meglepő, hogy a 15. században üvegműhellyé alakították át az addigi kő lakóépületet. A gyakorlatban ez két műhelyt jelentett, két egymás mellé sorolt tökéletesen szimmetrikus műhelypárt. Egy műhely két kemencével rendelkező helyiségből állt. Tehát egy műhely két külön helyiségben található kemencéből állt, az egyikben egy a szoba közepén lévő ovális formájú kemence, a mellette lévő helyiségben pedig egy négyzetes formájú helyezkedett el.

⁴MÉSZÁROS Orsolya- Középkori meglepetés Visegrádon 2009 /http://www.magyarmuzeumok.hu/tema/151_/
Visegrád 2009

Az ívesgműhely romjai a védőtető alatt

Az ívesgműhely a feltárása közben É felől; fotó: Mészáros Orsolya

Az ovális kemence körül körben cölöplyukakat találtak, melyek egy kemencét körülölelő emelvényt tarthattak. A négy egymás melletti helyiségek közül a két középsőben volt egy-egy négyzetes, szorosan a fal mellé épített kemence, a két szélsőben pedig az ovális formájúak emelkedtek. A két műhely között, azaz a második és harmadik helyiség között nem volt átjárás, míg az első és második, illetve a harmadik és negyedik helyiség között téglából rakott, íves falú ajtó nyílt.

A műhely működési elve Georgius Agricola 16. századi aprólékos leírásából jól megérthető, és a maradványok a képzeletünkben szinte életre kelthetők. A szélső helyiségekben az ovális vagy kerek alapú kemence az előkészítő kemence szerepét tölthette be, amelyben az alapanyagokat adták össze, amit az olvasztótégelyekben magas hőfokra hevítettek fel. Tehát itt az üvegekészítés első fázisát végezték, az összeolvasztást. Ezeknek az olvasztótégelyek a darabjait a kemence mellett meg is találták a régészek, intenzív használatukat pedig jól mutatja, hogy az edények falára kívül-belül vastagon rárakódott üvegmaradványok voltak. Az üvegekészítés következő állomásaként a mesterek az alapanyagokat összeolvasztották, így egyfajta félkész üveget kaptak, melyekből cipóformákat alakítottak ki. Ezeket a formákat utána újra felforrósították, megolvasztották, hogy az anyag még tisztább legyen, és legvégül ebből fújták vagy formálták ki az üveg használati tárgyakat. Az üvegekészítés harmadik fázisa a temperálás volt, egyfajta hőkiegyenlítés. A kész tárgyakat fokozatosan lehűtötték, melyet egy másik, alacsonyabb hőfokon működő kemencébe helyeztek át. A visegrádi hutában a három munkafolyamat számára két kemencét alakítottak ki: a nagy oválisban folyt az előkészítés, s valószínűleg a kész tárgyak elkészítése is, míg a másik helyiségben álló, négyzetes alapú kemence a hűtésre, temperálásra szolgált. A kutatók mindegyik kemence mellett nagyon sok üvegdarabot találtak: többek közt félkész terméket, készterméket, vegyesen rontott darabokkal. A műhely fő profilja palackok, serlegek, kancsók, poharak, fiolák készítése volt, de rengeteg ablakszem darab is előkerült. Ezek közül a tárgyak közül mind elő is került, sajnos azonban csak töredékesen. Az üvegek vékonysága miatt csak erősebb részletformáik maradtak meg, ezekből a darabokból ép tárgyakat nem lehet összeállítani. A feltárt leletek anyaguk, típusuk alapján a 15. század második feléből származtathatók, és hasonlóságot mutatnak a Budán vagy a visegrádi királyi palotában feltárt üvegekkel. Az üvegleletek mellett szerszámokat is találtak: üvegfűvőcsövet, csipesz darabját. Ezeknek a tárgyaknak a rendeltetése csak a ma is folyó restaurálási munkák során derült ki: "a fűvőcsövön például a földből való kiemelésekor még egyáltalán nem lehetett látni, milyen célt szolgált" fogalmaz Mészáros Orsolya.

Az épület jelentősége vitathatatlan, és a feltárása még közel sem teljes. Horderejét erősíti, hogy a műhely a régészek szerint minden valószínűség szerint a névében is azonosítható. Egy 1491. évi számadáskönyvben Hyppolit esztergomi érsek megemlíti egy bizonyos János üvegtárgykészítő mestert Visegrádon, akitől 5000 ablakszemet rendeltek Esztergomba az építkezésekhez. Mátyás király halála után Beatrix Esztergomba költözött, és nagy valószínűség szerint az ő lakosztályában volt szükség az ablakok cseréjére. "A feltárt visegrádi műhely éppen a 15. század második felében működött, sőt leletei az 1470-80-as évekből a palotában talált üvegtárgyakkal mutatnak szoros hasonlóságot: valószínű, hogy a műhely már ezekben az évtizedekben dolgozott az uralkodónak. Lehetséges, hogy más üvegtárgykészítő is működött Visegrádon, bár egy olyan műhellyel, amely a királynak is dolgozott, nehéz lett volna felvennie a versenyt. Visegrádon egyébként a város más pontján találtak már egy korábbi üvegműhelyt, ez azonban a 14. században volt használatban, és kisebb is volt. Ha a feltárt műhely valóban Jánosé, akkor a mester valószínűleg Mátyás nagyszabású építkezéseiben is tevékenyen részt vett, s talán épp ezért, mint már jól ismert és bevált mesterétől rendelte az özvegy királyné 1491-ben az ablakszemeket."⁵

Ezen tények birtokában, és ilyen gazdag történelmi kontextusban foghattam hozzá a feltárt üvegműhely - elsődleges funkcióját véve- védőépületének megtervezéséhez. A tervezési folyamat további állomásai, és kérdései a II. kötetben kerültek kifejtésre.

⁵ MÉSZÁROS Orsolya- A késő középkori Visegrád város története és helyrajza- Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum; Visegrád 2009

II. KÖTET

" Minden egyes kultúrának rendelkezésére állnak az önkifejezés új lehetőségei, melyek eltűnnek, megérnek, elhervadnak, és sosem térnek vissza többé."

- Oswald Spengler-

Bevezetés_02

Munkám II. kötetében a már megismert tényyszerű adatok után személyesebb, már-már szubjektív hangvételt kívánok megütni. Hiszen mi lenne személyesebb és szubjektívebb, mint a terv maga. Most már ismerjük a környezetet, most ideje lesz megismerni az eredményt magát.

Számomra Spengler idézete kultúráról és időről igen találó. A történelem során örökké virágzó kultúráról még nem hallottunk, holt emlékekről, maradványokról már annál inkább. Ez az örök körforgás, mely életre hívott olyan fogalmakat, mint a világörökség, műemlék, vagy akár a régészet. Jelenünk kapcsolata ezen emlékekhez már nem olyan egyszerűen megfogalmazható. Eleve ambivalens az, hogy egy már élettelen dolgot szeretnénk élővé tenni. Hiszen ha már bemutatunk valamit, akkor elválaszthatatlan köteléket hozunk létre múlt és jelen közt, tulajdonképpen beemeljük korunk eszköztárába, egyfajta transzparens kapcsolatot létrehozva. Ezáltal egy korokon, kultúrákon átívelő, egy irányba ható viszonyt megteremtve. Ezen a ponton merült fel bennem a kérdés: Mi a módja ennek a bemutatásnak? Hogyan nem lesz hamis a végeredmény? Mi a viszonya a műemlékeinknek a kortárs környezetbe való illesztéssel? És persze az elmaradhatatlan állásfoglalás: konzerválás illetve rekonstrukció. Persze utóbbi kérdéskör sokkal bonyolultabb, mintsem, hogy leegyszerűsítsem egy primitív kérdésre. Azonban az üvegműhely visegrádi helyzetéből adódóan gazdag műemléki környezete miatt is, ez egy rendkívül releváns kérdés. Mondhatni, a romok helyzete miatt az állásfoglalás Visegrád esetében elengedhetetlen volt a tervezési folyamat elindulásához.

I. Eladható kultúra

Munkámmal és a TDK dolgozatommal is arra a kérdésre kerestem a választ, hogy hogyan értelmezhető holt és élő, múlt és jelen kapcsolata a műemléki bemutatások kapcsán. Az már a helyszín bejárását követően körvonalazódott bennem, hogy a visegrádi helyzet komplex körülményeket teremt a munkafolyamat hátralévő részére. Hiszen Magyarországon nem sok, ehhez hasonló élő (élővé tett) műemléki környezet található. A teljesség igénye nélkül, csak fellebbentve a fátylat a rengetek régészeti emlék felett, ott a Királyi Palota, a Fellegvár, a Salamon-torony, a Sibrik-domb a limes maradványaival, a Mátyás Király Múzeum stb... Mindezek mellé kaptam feladatomul egy újabb, hasonlóan értékes, és bonyolult műemléki szituációnak a megoldását. A fent felsorolt műemlékek végigjárása után felmerült bennem a kérdés kinek is tervezek most? A városnak, a régészeknek, a helyieknek, vagy csupán a turista idényben ideérkező látogatóknak? A válasz nem volt egyértelmű, úgy éreztem egyszerre mindenkinek. Mivel ezt a választ cseppet sem éreztem kielégítőnek, körbenéztem, vajon a környező műemléki bemutatások kinek készültek? És egyáltalán, minek kell bemutatni valamit, ami már a múlt és használhatatlan.

Az a válasz fogalmazódott meg bennem, hogy az emberek sok dolog miatt látogatnak romokat, és egy dolog miatt nem. Ez az egy dolog maga a rom. Nem általánosíthatunk ugyebár, de az elmondható, hogy a kilátás, a szuvenírek, és mindenek előtt a WC az, ami nagy húzóerővel bír egy műemlék vonzereje kapcsán. Sajnos számomra ezek a ráaggatott, már-már cirkuszi számba menő dolgok összeférhetlenné teszik a múltat a jelennel. Tisztában vagyok vele, hogy szükség van mellékhelyiségekre, lovagi játékokra, panoptikumra, "felvigyázó" nénikre, parkolóra, Erzsike büféjére, WIFI-re stb. De a nagy attrakcióban hol marad az a transzcendens kapcsolat múlt és jelen közt?

Visegrád esetében a fent elmondottak hatványozottan érezhetők, talán csak én vagyok túlságosan érzékeny az efféle "eladható kultúrára", de tizenéves emlékeimből is úgy élt Visegrád, mint egy középkori játszótér, mostani eszemmel pedig még inkább. A játszótér példának okáért egy az egyben meg is jelenik a Királyi Palota frontján, színes fakardjaival, és pörgő-forgó rózsaszín és kék színekben pompázó fakatonáival. Korunk identitásválsága forradalmasította a műemlékvédelmet, soha ilyen sokan nem tartották fontosnak a múlt megőrzését, mint manapság. Azonban véleményem szerint a megélénkülő kultúrnacionalista felfogás a műemlékvédelemben, - melynek jellegzetes kelet-európai történeti képződményét, Herder német filozófus fejtette ki elméletében - nem egy liberális hozzáállás. Azonban a

kultúrnacionalizmuson túl, ott van egy másik kényszer: az eladhatóság. A virtuális valóságon nevelkedett, világjáró kulturális turizmusnak nem elegendők a romok, az épületeket alkalmassá kell tenni a korszerű használatra, a megélhető élményekre, vélekedik Kulcsár Attila DLA a nyírbátori Báthory kastély rekonstrukciója kapcsán.

Élővé tenni, megélhető élményekkel megtölteni... Nem túl sok élő dolog ez egy holt műemlékhez? Mért nem maradhat a rom, a műemlék egy passzív élmény? Ez az a gondolat, ami a tervezési folyamatom vezérgondolata maradt. A rom a történelmi időkben élt, virágzott, elhervadt, és el is tűnt, paradox módon nem fizikailag, csak a kapcsolódása a jelenhez. Pont ezért érzem hibásnak a rekonstrukció lényegi elvét, hiszen nincs már mihez kapcsolódni a jelenben, mint élő nem tud hitelesen funkcionálni, ugyanis a szellem, a lélek nem rekonstruálható. És azzal, hogy életre keltjük, még a maradék valóságtartalmától is megfosztjuk, hiába mutatjuk meg mi a régi és mi az új.

Tervemben ezért egyfajta kísérlet arra, hogy tud-e működni egy műemlék, ha az állagmegóváson, a konzerváláson kívül az égvilágon semmi mást nem változtatunk rajta. Megóvjuk, még be is mutatjuk, azonban más funkcióval nem ruházzuk fel. Nincs parkoló, nincs szuvenir, belépő, nincs semmi... csak a rideg lelet, és a védőépület. Tulajdonképpen a kérdés az, működhet-e, mint egy passzív attrakció?

II. A középkori holt műemlékeink konzerválása

Ebben a fejezetben, és a tervezés ezen stádiumában szerettem volna behatóbban is megismerkedni a középkori romok helyreállítási lehetőségeivel. Fontosnak tartottam behatóbban megismerkedni a hazai gyakorlat múltjával, valamint azzal, hogy az alapvető védelmi rendszereken túl milyen alternatívák állnak a rendelkezésünkre egy-egy középkori rommal szembesülve.

Magyarország középkori épületállományának jelentős része rom, voltaképpen holt műemlékek. Ezek az emlékek kisebb-nagyobb részben épületmaradványként beépültek a későbbi korok épületeibe, illetve a folyamatos használat folytán több történeti réteg alatt őrizték meg középkori állapotukat. Hajnóczy Gyula Kossuth- és Ybl Miklós-díjas építész/régész megfogalmazása szerint: *„A holt műemlékek a parexcellence műemlékek, mert nem teljesek, mert csak történetük-múltjuk maradt meg, smert "használatatlanok". Mindezek teszik különlegesen alkalmassá arra, hogy adisciplina elvi és gyakorlati kérdései felderíthetőek és értelmezhetőek legyenek.”*⁶

Középkori építészeti emlékeink állapotát több tényező befolyásolja. Ezek az emlékek eltérő mértékben pusztultak, vagy őrződtek meg a történelmi Magyarország területén. Megmentésükre tett korábbi kísérlek, azok milyensége is befolyásolta mai állapotukat. Az ország területének a trianoni egyezmény szerinti felosztásával középkori építészeti emlékekben igen gazdag területek kerültek a mai országhatárokon kívülre, ezért is tartotta fontos feladatának a második világháború utáni hazai műemlékvédelem az ország területén maradt középkori emlékek felkutatását és megóvását. A rom, vagy rom-emlék fogalmát a hazai műemlékvédelmi szakemberek különbözőképpen definiálták. Az egykori funkciójukat és jórészt anyagukat is veszített építészeti emlékek nagyságuk, állapotuk alapján széles skálát fednek le, a nagyrészt eredeti állapotában fennmaradótól, a régészeti úton feltárt maradványokig. Mindegyikükről általánosan elmondható, hogy eredeti használati, erkölcsi értékük már avult. Ezekre a romemlékekre a műemlékvédelmi terminológiában használatos - holt műemlék- fogalom jól alkalmazható a visegrádi üvegműhely esetében is. Hiszen igen jól alkalmazható a részben, vagy egészben eredeti funkciójukat veszített építészeti emlékek esetében. Jóllehet a kifejezés negatív felhangokat rejt, véleményem szerint jobb fogalmat, mely magában foglalja a középkori építészeti hagyatékunk valamennyi elemét, nem találhatunk.

⁶ HAJNÓCZY Gyula: A hitelesség és az identitás problémája a régészeti műemlékvédelem tükrében. In. Építés-építészettudomány. XXV. 1-2. 1995.

A második világháború miatt félbeszakadt, és a hatalmas háborúskárok felszámolása miatt csak lassan újrainduló helyreállításoknak Buda majd Sopron középkori emlékeinek kutatása és bemutatása adott újabb lendületet. Ezeknél bemutatásoknál követett szemlélet a Velencei Charta 1964-es megszületésével európai igazolást nyert, így az egyetlen elfogadható út ez lett hazánkban is a romemlékek védelmének terén. A hazai romemlék-helyreállítási gyakorlat sikereihez hozzájárult az is, hogy a központosított hatalom lehetőségeit kihasználva, a szakemberek egy centralizált szervezet (OMF) létrehozásával segítették a kutató, tervező, és kivitelező munkálatokat. Az 1964-72 közé tehető korai korszak tevékenysége nemzetközi színvonalon állt, ám lassan, de fokozatosan elmaradt attól. Ennek fő oka lehetett, hogy az elméleti alapok megmerevedtek, mivel nem fejlődtek tovább a nemzetközi nézetekhez képest. Ebben az időszakban a nagy, emblematikus magyar középkori emlékek helyreállítására továbbra sem került sor. A politikai rendszer megváltozásával az OMF részeire esett szét, majd az utána létrejövő hivatali státuszában a működése egyre nehezebb lett. Ebben az állapotában érte a hazai műemlékvédelmet az államalapítás ezredikévfordulójára való készülődés, mely tovább nem kívánta halogatni a nagy jelentőségű helyreállításokat, mivel a volt királyi központok -köztük Visegrád is- épületei ekkorra már igen rossz állapotba kerültek.

"Ez a munka egy olyan szakembergárda feladata lett, mely kettőstudattal, ha szabad így fogalmaznom skizofrén módon állt a feladatok elé."⁷ Fogalmaz Zsembéry Ákos módszertani javaslatában.

Véleménye szerint, ebben az időszakban született helyreállítások többsége vagy az előző időszak közízlést formáló elveivel szembehelyezkedő szemlélettel közelített a feladatokhoz, vagy éppen ellenkezőleg, görcsösen ragaszkodott a védelem korábban bevált és változatlanul elfogadott elveihez. Így nyilvánvaló lett, a szakma már nem olyan egységes, mint az korábban volt. Zsembéry szerint a nyolcvanas évek közepén kibontakozott ún. posztmodern vita óta, olyan szakmai vita nem bontakozott ki a hazai műemlékvédelemben, amely mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek részéről előremutató lett volna. Mindeközben nemzetközi szinten is egyre kevesebbet hallatott magáról műemlékvédelmünk, ebből kifolyólag releváns külföldi visszajelzést sem kapott a hazai szakma. Ezalatt az elmúlt húsz évben egyre több olyan régészeti munka folyik olyan értékes magyarországi emlékhelyeken, melyek itthon heves, olykor indulatos szakmai vitákat gerjesztenek.

⁷ ZSEMBÉRY ÁKOS: KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEK VÉDELME Budapest 2009

Zsembery Ákos írásában megfogalmazza, hogy mára már bizonyossá vált, hogy a hazai nézetek szerinti, alapvetésnek tekintett műemléki elvek nem végleges érvényűek, hiszen a műemlékvédelem egy élő tudomány, folyamatosan fejlődik, és kortárs tendenciái vannak. A romok bemutatásával kapcsolatos műemléki tevékenység ugyanis folyamatos beavatkozást feltételez. Véleménye szerint a romok rendszeres és intenzív karbantartása maga után vonja a bemutatásnak esetleg évenkénti revízióját is. Valamint azt is hiányossággként említi, hogy a romhelyreállítások részletes bemutatása rendre elmarad, akárcsak a tendenciák elemzése, az elméleti alapok megvitatása. Így annak lehetősége sem adott, hogy a két világháború közti időktől a nyolcvanas évek elejéig készült helyreállításainkat újra, kritikai szemlélettel vizsgálva megtalálják a kapcsolatot a szakemberek a mai kortárs tendenciákkal. Továbbá azt mondja, hogy éppen ez az elméleti szakadék az, mely a permanens elvi alapokkal rendelkező nemzetközi gyakorlatot nehezen teszi összevethetővé a hazai gyakorlattal. Elsődleges lépésnek fogalmazza meg a kortárs európai rom-emlékvédelmi tendenciák megismerését, és nemzetközi viták indítását.

Mindezek után a visegrádi üvegműhelyre vonatkoztatva, megfogalmazódott bennem a kérdés és egyben a célom is: mi az a legminimálisabb beavatkozás, amit a romok érdekében, megóvása érdekében meg kell tenni?

Számomra a romok védelme érdekében a legkisebb beavatkozás is a maradványok eredetiségének, régiségértékének csökkentését eredményezi. Viszont minél kisebb a beavatkozás, annál biztosabbak lehetünk abban, hogy rövid időn belül újra konzerválni kell az emléket, tehát annak érdekében, hogy fennmaradjon, kénytelenek vagyunk úgymond belenyúlni az eredetiségébe. Már csak azt az érzékeny módozatot kell megtalálni, ami nem gerjeszt feszültséget "védett és védő" között. Mozaikoknál, padlóburkolatoknál vagy in situ megőrzött különösen értékes épületplasztikánál, fel sem merülhet az, ami Angliában magától értetődő, természetes dolog, hogy az emléket eredeti állapotában hagyják a szabadban, legfeljebb a falak koronáját romtalanítják, hogy ne legyenek balesetveszélyesek. Tehát a fő hangsúlyt az ún. *preventive conservation* kapja, ahol az elsődleges cél az emlék hosszú távú fizikai fennmaradásának biztosítása, s csak ezután a bemutatás, élményeztetés. Az a hozzáállás, hogy csak konzerválással biztosítsuk az védett értékű leletek fennmaradását a régészeti feltárások után a mi klimatikus viszonyaink között nem lehetséges megoldás. A leletek in situ konzerválása, főképp ideiglenes jelleggel védőtetővel, általánosabb esetben védőépülettel biztosítható. Valamint nyitva áll az a lehetőség is, melyben főképp az értékesebb romokat, leleteket múzeumban mutatják be, megfosztva őket ezzel eredeti környezetüktől, közegüktől. A visegrádi, mind a mai napig nem megoldott helyzetben ez

utóbbi eshetőség fel sem merülhet, ezért is döntöttem a romok "életébe" minimálisan beavatkozó védőépület tervezése mellett.

Jelen helyzetben a huta romjai felett egy alacsony faszerkezetű védőtető húzódik, amely védelmet nyújt a csapadék és a napsugárzás ellen. A romok csapadéktól való megóvása az elmúlt évtizedekben vált különösen fontossá, hiszen az ipari tevékenység környezetet károsító emissziója a savas eső formájában nem csak az élő környezetre veszélyes, hanem károsítja az épített környezetet is. Mivel a konzervált romokat nem védi vakolat, mint az épületeket, a többnyire mészkő emlékek koruk és anyaguk miatt is kevésbé ellenállóak a savas eső hatásával szemben. Általában a védőtető már elégséges oltalmat nyújthat a romoknak, de a leletek bemutatása szempontjából kevésbé előnyös megoldás.

A védőépületnek a tetőszerkezeten kívül legalább egy oldalon lezárt oldala, fala is van. Tervezésénél mérlegelni kell, hogy milyen követelményeket kell kielégítenie a lehatárolt térnek, például: klimatizáció, biztonsági követelmények, látogathatóság, funkcionális program, építészeti program. A védőépületeknek épp úgy, mint a védőtetők konstruálásának is vannak esztétikai kritériumai. Építészeti szempontból nehezen lehet az ilyen szerkezeteket a környezetbe illesztve megtervezni, gyakran szándékosan hangsúlyozzák az építmény szerkezetiségét.

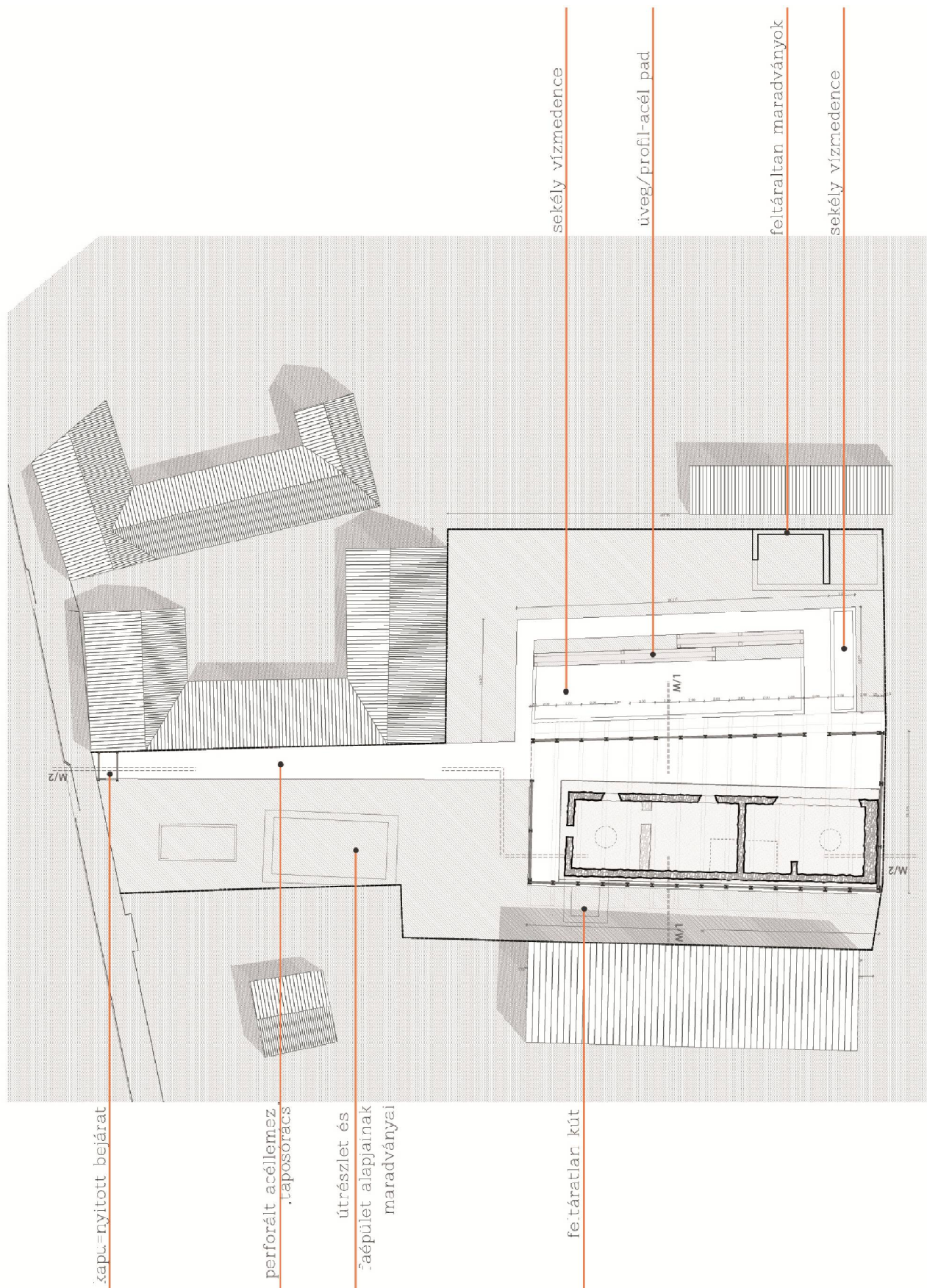
Klasszikus falmaradványok védelmére szolgáló védőépületet Magyarországon először Schönvisner István épített 1778-ban az aquincumi nagy katonai fürdő megtalált romjai fölé. Aquincum (mai Óbuda) polgárvárosában a Dirke bűnhődése és a birkózókat ábrázoló mozaikok védelmére emeltek egy-egy védőépületet. A klinkertégla burkolatú, skandináv stílusú házak önálló építészeti alkotásként éltek a romok felett. Mint idegen motívumot jelentettek meg, ami a lényegtől vonta el a figyelmet, és skizofrénné tették a hely szellemét. Ezen védőépületek helyett Hajnóczi Gyula tervezett a '60-as évek végén szolid, a környezetbe simuló új épületeket. Ez volt az a koncepció, melyet én is működőképesnek éreztem a visegrádi környezetben. Egy szerkezetében markáns, elkülönülő lényt, mely harmonikus kapcsolatban áll a huta romjaival. Noha nem ez az elsődleges funkciója, alkalmas a feltárt emlékek bemutatására, mindenféle attrakció nélkül.

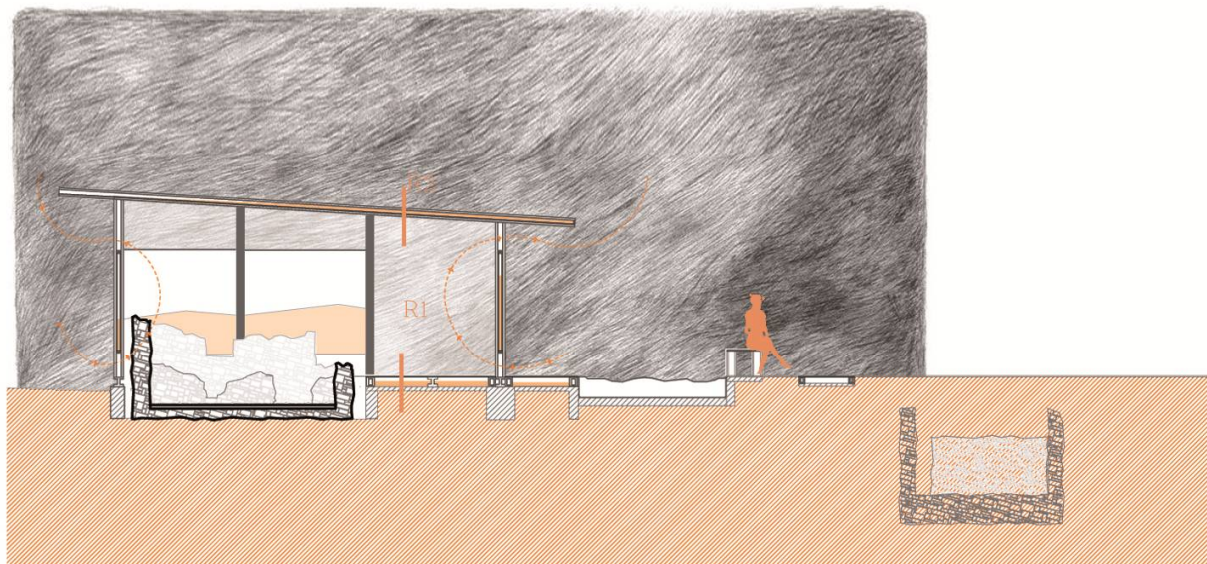
III. Transzparens nézetek: a visegrádi üvegműhely

Ebben a fejezetben, a szükséges kutatási anyag birtokában, már végleg eljutottunk magához a konkrét tervezési feladathoz, ahol is adott egy 1700m² -es telek, középpontban a középkori üvegműhely maradványaival.

A dolgozatban korábban megfogalmazott kérdések, és érzések tudatában, a továbbiakban szeretném bemutatni a folyamat végeredményét: az üvegműhely védőobjektumát. A szóhasználat nagyon is tudatos, mivel az "épület" megnevezés számomra már feltételez bizonyos tulajdonságokat, melyek félrevezetőek lehetnek, a végeredmény értelmezése szempontjából. Így az eredményt tulajdonképpen tekinthetjük egyfajta műtárgynak is.

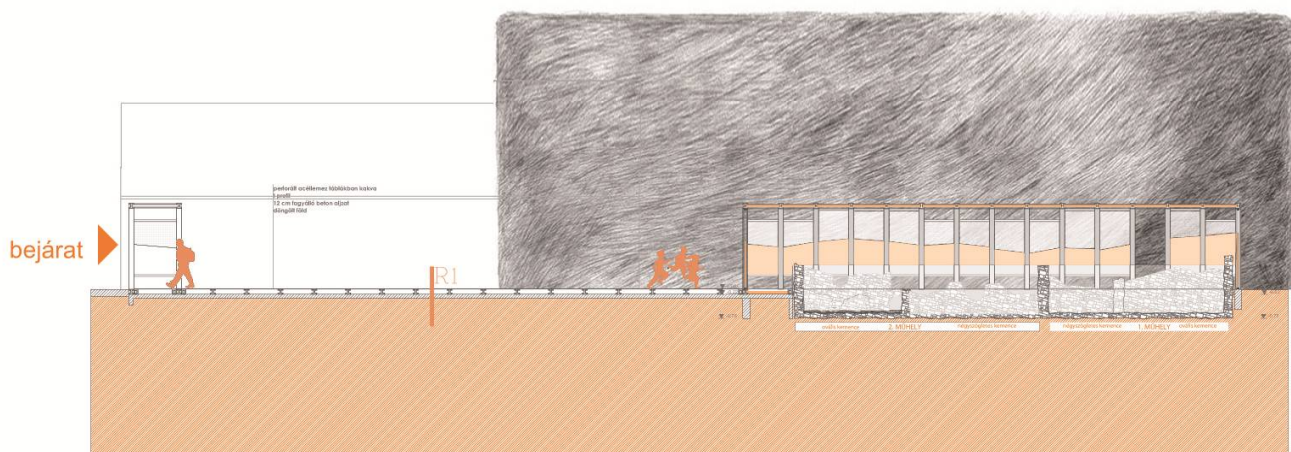

R1
 perforált acéllemez /0.5cm/
 légrés; közte HEA acélgerenda fektetve /15cm/
 fagyálló esztrich szilárd aljzat /12cm/
 termett talaj

R2
 lyuggatott ragasztott üveg /10mm/
 légrés; közte kvarchomok granulátum /7.5cm/
 ragasztott üveg /10mm/
 a táblák végén DUPONT Typar SF 40 textília.
 alumínium élzárással

III. 01. A hely

A helyszín Visegrád, a Dunára merőleges Rév utca 5. Ahogy a képekből is jól látszódik, egy magára hagyott szituációval állunk szemben. A romok felett egy ideiglenesnek szánt védőtető, a feltárás nem befejezett. A terület környezetében található Visegrád általános iskolája, az utca végén K-i irányban már a templom áll, valamint Visegrád új Rendezvényháza és főtere is a közelben található. Jól látható tehát, hogy meglehetősen központi helyzetűek a romok. A turista időszak kezdetétől, a nyári visegrádi palotajátékokkal tetőzve az utca folyamatos, és intenzív használatban van. Tehát a helyszín tekintetében minden adott, egy jól "hasznosítható" bemutatáshoz. A telekre fókuszálva, viszont már kétirányú a kép. Magának a romoknak a helyzete pozitív, hiszen az utcáról belátható, megfelelő módon figyelemfelkeltő lehet. A telekhatárok tűzfalai már kevésbé kecsegtetőek, hiszen a magas zárt faltömegek nem keltik a légiesség érzetét, meglehetősen beszűkült hatást kelt.

Céljaim szerint az általam tervezett "objektum", rájátszik erre a kettősségre. Légiesség és zártság. Elképzeléseim szerint ezen két hatás feszültsége teremthetné meg a romok "funkciótalanságából" adódó esetleges veszteséget, hiányt.

Mindezek elérése az anyaghasználatban jelentkezik kardinálisan. Igaz, hogy határozottan nem az attrakciókeltés, a cirkuszi hangulat megjelenítése a cél, de az impulzusok fokozását fontos eszköznek éreztem a teljes harmónia eléréséhez. Mint a kötet elején említettem, ez a munka az passzív műemlékvédelem lehetőségeit keresi. Passzív hiszen nem akar semmit eladni, ily módon nem annyira adaptálható a bevezetőben megemlített Visegrád és Környéke Turisztikai és Marketing Egyesület célkitűzéseire. Hisz sarkosan fogalmazva, az épület nem tud semmit. Csak megvédi az emlékeket, és kész. Be lehet menni a területre, ingyen. Innentől kezdve minden a látogatóra van bízva. Akár el is olvashatja a látottakról szóló bemutatást, vagy szimplán lábat lógatva ejtőzik a kis vízmedencéknél. A gyerekek hangoskodhatnak, a felnőttek ehetnek-ihatnak, semmiben nem különbözik bármelyik városi köztértől, illetve csak annyiban, hogy itt egy középkori üvegműhely tőszomszédságában teheti mindezeket.

Hiszem, hogy kellő anyagi támogatással, a régészek finansziális eszközeit bővítve talán Magyarországon is működhet egy ilyen elképzelés. Visegrádi kontextusát nézve pedig, csak még jobban igazolódik bennem az elképzelésem létjogosultsága. Ha körbenézünk az, hogy ez mint egy nyitott/zárt kert/köztér működik, és nem mint egy tömegkultúrát eladni próbáló

happening, semmiben sem csorbítja Visegrád kultuszát. Igazán elfér itt, egy ilyen bemutatás is, a Fellegvár panoptikuma, és a Királyi Palota baldachinos ágyai mellett.

III. 02. Az anyag

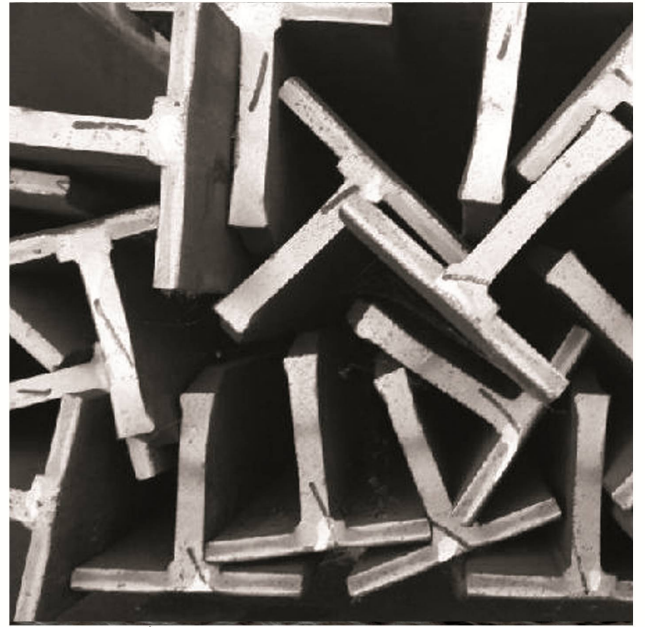
Talán célszerű lenne különválasztani anyagot és anyagot. Hiszen ebben az esetben is két egymástól távol eső kor materiái kerülnek egymás mellé. Először is beszélnünk kell, magáról a romról mint anyag, másodsor pedig a melléépítésről. A hatáskeltés nem titkolt cél, a két anyag ellentétpárjára alapozott építészeti koncepció kézenfekvő lehetőségként adódott. Talán túl kézenfekvő megoldás, az üveg használata egy üvegműhely romjainál, azonban kétségkívül igen alkalmas. Az üveg falszerkezet alkalmazása egyfajta gondolattársítása a műhely letűnt funkciójának. Az anyaghasználat négy pilléren nyugszik: üveg, acél, homok és a víz. Ezek közül az első kettő vehető klasszikus értelemben építészeti anyagnak. A homok és a víz az előbbi anyagok kontrasztjaként szolgál. Üveg és a homok, acél és a víz. Mind a két anyagtársítás hordoz magában a párjával kapcsolatban bizonyos köteléket. Az üveg feltételezi a homokot, hiszen egyik fő alkotóeleme, emellett az átalakulás, amely a gyártási folyamatban végbemegy nagy kontrasztot mutat a kiindulási állapotához képest. Hasonló a kötelék a két anyag között, mint a romok esetében, a régi és az új elemek viszonya is csak a metafizikai síkon értelmezhető. Pont ugyanez a jelenség áll fenn véleményem szerint, a homok és az üveg esetében is. Hiszen az a transzformáció, melyen a homok átesik az üveggé alakulása alatt, az a készterméken nem látható. A visegrádi üvegműhely esetében, a gondolati láncba a romok egy plusz kapcsolódási elemként állnak, hiszen a rom ebben az esetben maga az "olvasztótégely". Két kor, két anyag találkozik és jelenik meg itt.

A szerkezet másik fő eleme markánsan elkülönül a korábbiaktól: acél és víz. A már előbb kifejtett gondolatmenet ezekre az anyagokra is igaz. Az acél feltételezi a víz jelenlétét, a gyártási folyamatok szerves részét képezi. A nélkülözhetetlen hűtési rendszerek elengedhetetlen eleme a víz. Ebben az esetben is, a két anyag egymás melletti megjelenése harmóniát teremt, noha látszólag semmi kapcsolat a két anyag közt. A víz az acél mellett magukkal a romokkal is kontrasztban áll, hiszen éppen azt az anyagot állítjuk a középpontba a víz alkalmazásával, amelytől meg kívánjuk óvni feltárt leleteket. A nedves és a száraz ellentét feszül a két anyag közt.

Összefoglalva, tulajdonképpen két főelem (föld, víz) társul két mesterségesen létrehozott anyagpárjával. Ez a társítás pedig nem is működhetne jobban egy olyan helyen, amely a történelmi időkben maga is egy ilyen transzformáció helyszíne volt, és új formájában is ezt az átalakulást hordozza magában.

ANYAG TANULÁNY: vízfelület

ANYAG TANULÁNY: acélprofil

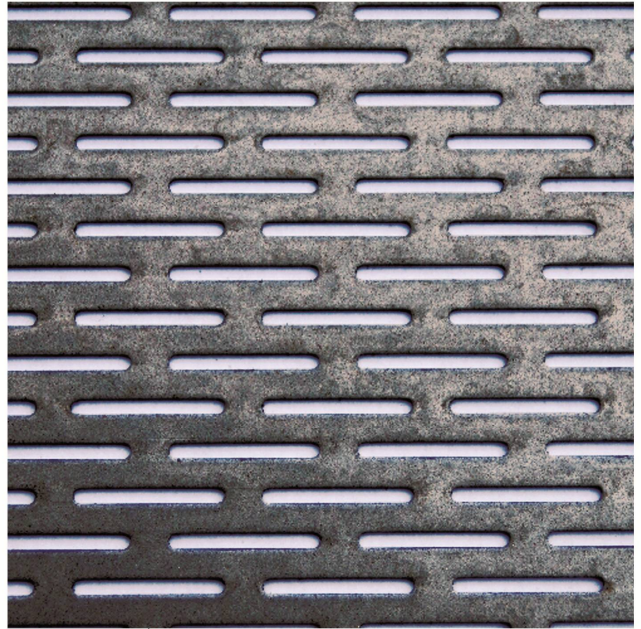
ANYAG TANULÁNY: homok

ANYAG TANULÁNY: üveg

ANYAG TANULÁNY: HEA acél gerendák sorolva

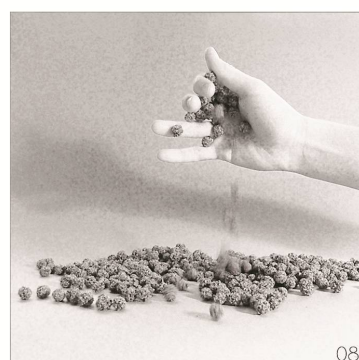
ANYAG TANULÁNY: perforált acél „taposórács”

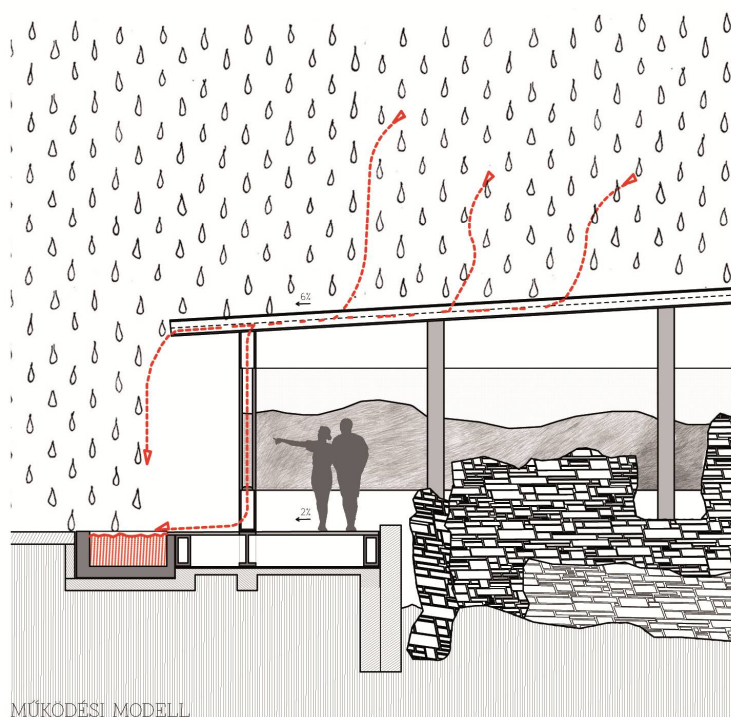
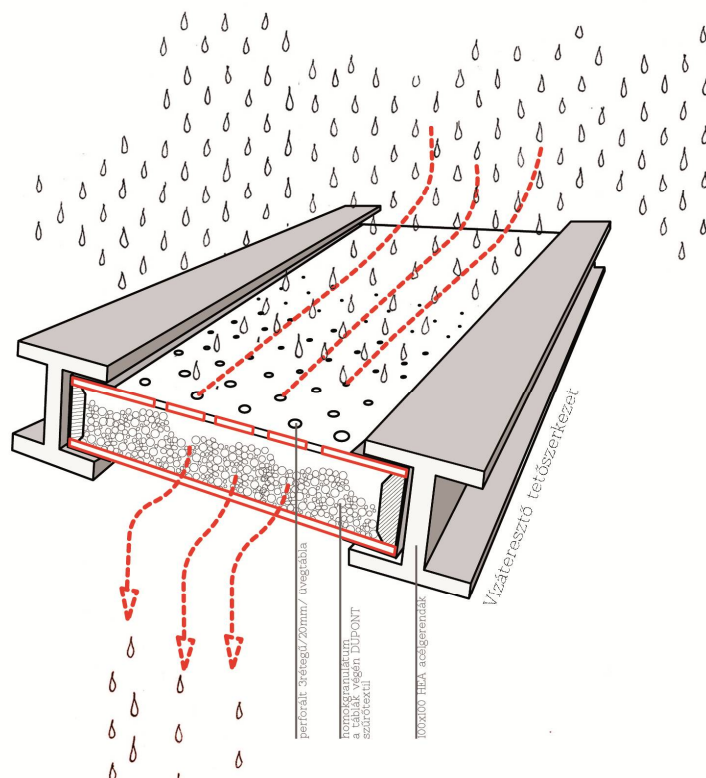

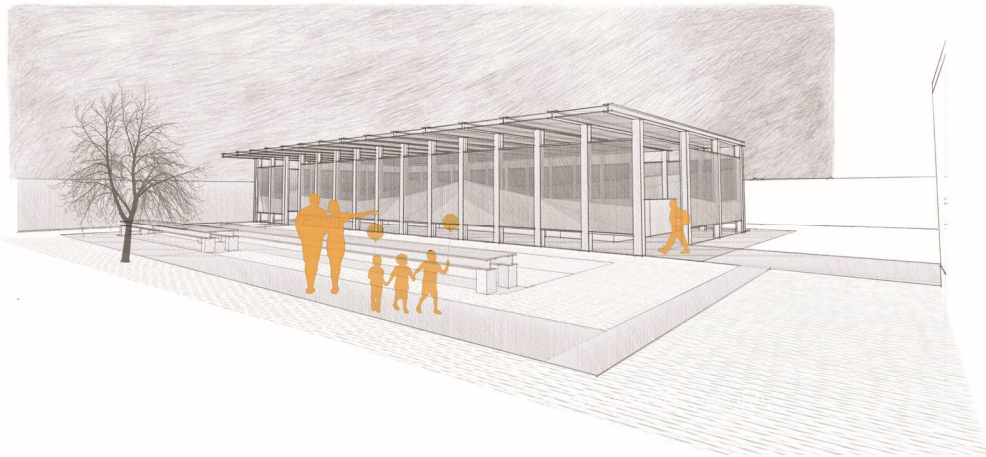
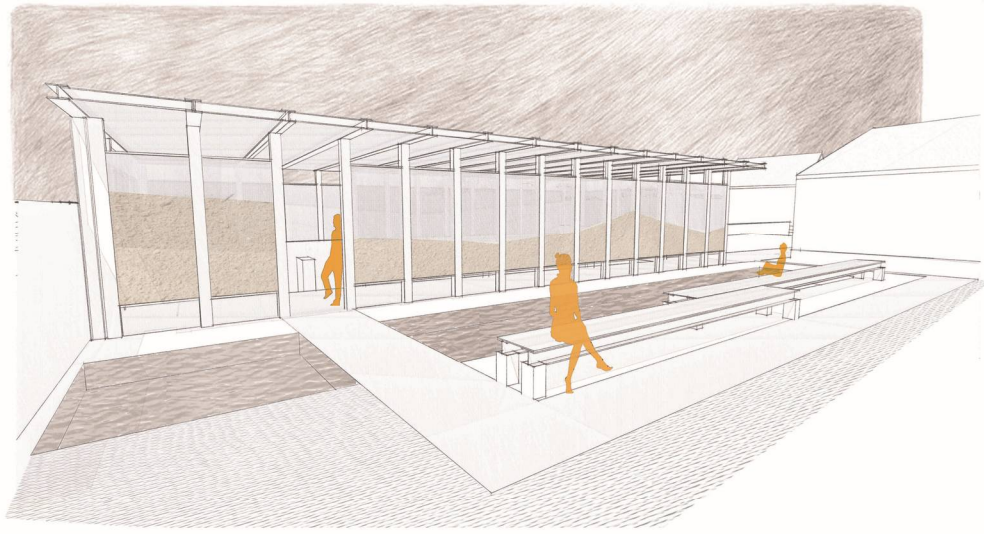
ANYAG TANULMÁNY: homokgranulátum

ANYAG TANULÁNY: -DUPONT Typar SF vízátteresztő szűrőtextília-

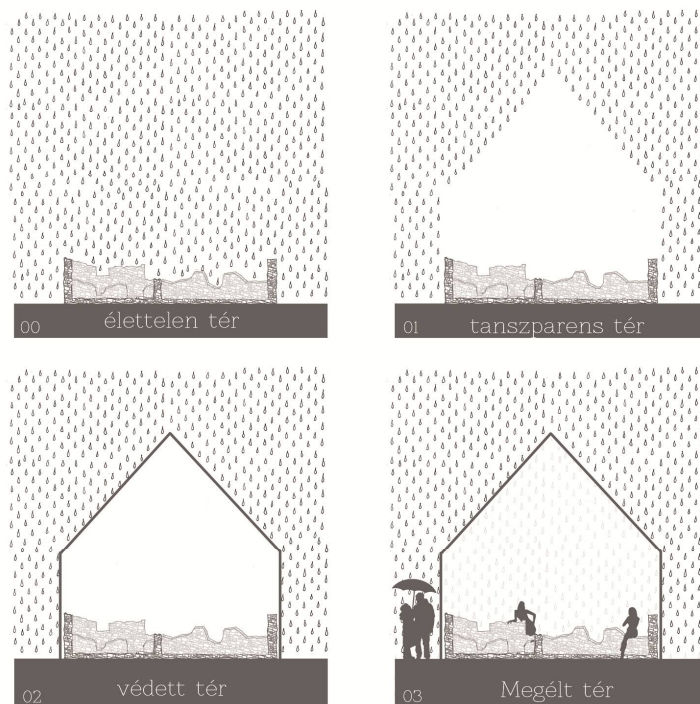

III. 03. Az idő

Ezt a fejezet sem szól másról, mint a kapcsolódásokról. Talán már az olvasónak is kezd kirajzolódni, hogy ez a tervezett objektum minden tekintetben kapcsolódni kíván: anyagiságában, városi kontextusában, és időbeliségében sincs ez másként. Mint már említettem, véleményem szerint a műemlékvédelem nem egy stagnáló diszciplína, éppen ezért a tervezett védőépület is ezt a változást szimbolizálná. Egyrészt a tudomány változását, másrészt az idő változását.

Terveimben ezt a változást a víz idézné elő. Mint ahogy a víz formálja a környezetét, úgy formálná a - romokat veszélyeztető, rongáló - víz is az épületet. A tervezett szerkezetbe bejutva, az üvegrétegek közti homokban "nyomot hagyva" távozna. A dupla szerkezetbe befolyva, azon viszont nem áthatolva, mozgó, folyton változó hárttyát létrehozva mutatná azt a transzparens teret, melyet a huta romjai keltenek. Amely noha már holt műemléknek számít, mégis kihat egy szeletet jelenünkből, de abból a térből biztosan, melyben most létezik.

Számomra ez a munka minden kutatásával együtt érdekes betekintést engedett a hazai műemlékek világába. A végeredményt pedig egy színes foltnak szántam Visegrád egy sémára műemléki bemutatásainak sorában. Egy olyan objektum lett a folyamat végkifejlete, amely határok nélküli térként keresi a balanszot, zárt és nyitott, nedves és száraz, régi és új között.

Források:

BUZÁS Gergely - Altum Castrum 5. A Visegrádi Mátyás Király Múzeum Füzetek - VISEGRÁD- ;Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma; Visegrád, 2005

BUZÁS Gergely- Kutatási Jelentések - Tíz év középkori régészeti kutatásai Visegrádon 1996–2006; Castrum 2006/2. 107-112.

JANKÓ Ferenc - Motivációk, célok és konfliktusok a szocialista műemlékvédelem városformálásában; Megjelent: A város és társadalma - Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére- Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület Budapest, 2011 /39 oldal/

MÉSZÁROS Orsolya Középkori meglepetés Visegrádon 2009
http://www.magyar-muzeumok.hu/tema/151_/

MÉSZÁROS Orsolya- A késő középkori Visegrád város története és helyrajza- Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum; Visegrád 2009

RUPPERT Ferencné - Az üveg története- Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felelős kiadó:

Nagy László főigazgató ; Budapest 2008

VARGA Máté - Előzetes jelentés a Visegrádon feltárt bronzöntő műhelyről- Archaeologia - Altum Castrum Online A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja; Mátyás Király Múzeum; Visegrád 2012

VERES László -Üvegművességünk a XVI-XIX. században - HERMAN OTTÓ MÚZEUM 2006

ZSEMBERY Ákos - Középkori építészeti emlékek védelme PHD Értekezés (Módszertani javaslat holt műemlékeink bemutatásának kritikai elemzéséhez; Budapest 2009.